

ביטול איסור לכתחילה - סימן צ"ט סעיפים ה-ו

המשנה במסכת תרומות פרק ה' משנה ט' אומרת: "סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ואחר כך נפלו שם חולין אם שוגג מותר ואם מזיד אסור".

הר"ש שם אומר: "ואם מזיד אסור - הא דאמרין בריש ביצה: 'ותנן אין מבטלין איסור לכתחילה' - אין לשון זה שנוי בשום מקום אלא ממתניתין דהכא דייק לה.

ירושלמי: בשם ר' יוחנן: כל איסורים שריבה עליהן בשוגג מותר במזיד אסור. ולא מתניתין היא בשוגג מותר במזיד אסור? מתניתין בתרומה **אתא מימר לך אפילו שאר כל הדברים**".

הגמרא בביצה ד: אומרת: "והא קא מבטל איסורא לכתחילה, ותנן: אין מבטלין איסור לכתחילה!" ועל כך אומר רש"י שם: "הא קמבעטל איסור זידים - ותנן: אין מבטלין איסור לכתחילה, לאף על גב דאיסורא בטיל כדכונא - הני מילי היכא דאיערב ממילא, אבל לאערוכי ולבטולי זידים - אסור, דהכי תנן במסכת תרומות (פרק ה', משנה ט'): סאה תרומה שנפלה לתוך תשעים ותשעה, וחזרה ונפלה סאה של חולין, אם שוגג - מותר, ואם מזיד הפילה לאותה סאה אחרונה, כדי להשלים מאה חולין להעלות את התרומה - אסור". והובאו דבריו גם בתוס' שם.

בענין אם האיסור הוא דאורייתא או דרבנן.

בסוגיית זרוע בשלה (חולין צח) דנה הגמרא בדברי הבריייתא: "זהו היתר הבא מכלל איסור" והגמרא גם אומרת שבזרוע בשלה יש חידוש שמותר לבשלה יחד עם האיל וא"כ יש חידוש שמותר לבטל איסור לכתחילה.

הקשו הראשונים: מדוע לא נסביר שכוונת הבריייתא: "זהו היתר הבא מכלל איסור" היא שרק כאן מותר לבטל איסור לכתחילה?

הרשב"א בתורת הבית (בית ד' תחלת שער ג') **והר"ן** (בפירושו לר"ף על חולין ל"ה: אמצע ד"ה גרסינן בגמרא) **מביאים בשם התוס'** (ואינו בתוס' שלפנינו) שגם שאר האיסורים מותר לבטלם מדאורייתא ומה שהגמרא אמרה שזה חידוש זה מצד שזרוע בשלה זה האיסור היחיד שמצוה לבטלו. **לפי תירוץ זה האיסור לבטל איסור לכתחילה הוא מדרבנן!**

אמנם, הרשב"א שם והר"ן שם מביאים תירוץ אחר בשם **הראב"ד**: "והרב ר"א ז"ל כתב באיסור משהו שלו דאסור מדאורייתא לבטל איסור לכתחילה ומהכא יליף לה מדקרי ליה לזרוע בשלה חידוש. וא"ת אם כן תהדר קושיין לדוכתא לימא זהו למעוטי שאר האיסורין דהכא מבטלין ובעלמא אין מבטלין י"ל דלשון זהו היתר הבא מכלל איסור קא דייק דזהו הבא מכלל איסור לשעבר משמע זהו שבא לפנינו שנחבשל בתוכו איסור ומתירין אותו משא"כ בשאר ההיתרין הבאין לפנינו שנחבשל בתוכן איסור שאין מתירין אותו (ל' הרשב"א שם והר"ן שם כתב כיוצא בזה)". כלומר, המלים "זהו היתר הבא מכלל איסור" נשמעות כמתיהסות לאיסור עצמו כמו שהוא לפנינו ולא להיתר ביטולו.

כל זאת בקשר לאיסור לבטל איסור בידים לכתחילה, אולם, אם עבר וביטלו אומר הר"ן שם:

"ומיהו אע"ג דאסור לכתחילה מדאורייתא הוא לדברי הרב (הראב"ד) ז"ל - אם עבר וביטלו

מדאורייתא בטיל ואפילו במזיד, אלא מדרבנן במזיד לא בטיל ובשוגג פליגי..."

לסיכום: האיסור לבטל בידים הוא מדאורייתא לדעת הראב"ד המובאת ברשב"א ובר"ן ומדרבנן לדעת התוס' המובאת ברשב"א ובר"ן.

אך, האיסור ליהנות מהתערובת לאחר שביטל איסור בידים הוא מדרבנן בלבד!

האיסור ליהנות מביטול האיסור לכתחילה.

המקורות לכך שאסור ליהנות מהביטול הם:

א. המשנה בתרומות שהבאנו הבתחילת דברינו עוסקת בעצם באיסור תליהנות מכך שהוסיף חולין לתערובת ולא בעצם איסור הביטול.

ב. הגמרא בגיטין נד: המביאה מחלוקת בענין אגוזי פרך שנפלו ונתפצעו ומתוך כך בטלה חשיבותם כדבר שבמנין וכך הם יכולים להתבטל ואומרת הבריייתא: "נפלו ונתפצעו, אחד שוגג ואחד מזיד - לא יעלו דברי ר"מ ורבי יהודה. רבי יוסי ור' שמעון אומרים: בשוגג יעלו, במזיד לא יעלו" הרי שבמזיד לכ"ע אסור ליהנות מהביטול ובשוגג נחלקו.

הסברות שנאמרו בגמרא למאן דאסר בשוגג הן:

א. קנסו שוגג אטו מזיד.

ב. אתי לאיערומי.

הראשונים (הרשב"א שם, הטור והר"ן שם ועוד) פוסקים כר"י ור"ש שבמזיד אסור, אבל, בשוגג מותר משום דקיי"ל ר' יוסי ור' יהודה הלכה כר' יוסי (כ"מ וביאור הגר"א על השו"ע) וגם משום דסתם משנה כוותיהו (כ"מ).

כתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פרק טו הלכה כה: "אסור לבטל איסורין של תורה לכתחלה ואם ביטל הרי זה מותר, ואעפ"כ קנסו אותו חכמים ואסרו הכל".

מין בכ"מ ובב"י אומר שמכך שהרמב"ם הזכיר קנס משמע שהוא עוסק בביטול במזיד כיוון שבשוגג לא שייך קנס.

ההגבלות על האיסור במזיד.

בהמשך ההלכה כותב הרמב"ם: "ויראה לי שכיון שהוא קנס אין אוסרין תערובת זו אלא על זה העובר שביטל האיסור, אבל לאחרים הכל מותר".

את דברי הרמב"ם מביא גם ה"ר"א במסכת חולין פרק ז סימן לה: "וכתב הרמב"ם ז"ל דדוקא למבטל האיסור קנסינן אבל לאחרים שרי".

מין בכ"מ ובב"י והגר"א בביאורו לשו"ע מבארים כי הרמב"ם למד דין זה מדין המבשל בשבת שנוכח באותה סוגיית ששם קונסים במזיד יותר מאשר בשוגג ושם קונסים רק את העובר בעצמו ולא אחרים.

הרשב"א בתורת הבית שם כותב: "וכי אסרין ליה במבטלו לכתחילה דוקא למי שעבר ובטל וכן לכל מי שנחבטל בעבורו כדי שלא יהנו לו מעשיו הרעים אבל לשאר כל אדם מותר דקנסא בלחוד הוא דקנסינן וכ"כ הרמב"ם ז"ל וכן כתב הרב ר' אברהם ברבי דוד ז"ל באיסור משהו".

גם הטור כתב בשם הרמב"ם שאסור למי שנחבטל בשבילו.

מין בכ"מ ובב"י תמה על מה שכתב הטור בשם הרמב"ם והלא הרמב"ם לא כתב "למי שנחבטל בשבילו"? הוא מסביר את הטור ע"פ דברי הרשב"א "ואע"פ שהרמב"ם בפט"ו מהלכות מאכלות אסורות לא כתב דאסור למי שנחבטל בשבילו מ"מ משמע ליה להרשב"א דממילא משמע דכיון דטעמא דקנסא כדי שלא יהנו לו מעשיו הרעים ויבא לעשות כן פעם אחרת אם אתה מתירו למי שנחבטל בשבילו איכא למיחש שמא יעשה כן פעם אחרת".

מין מקשה שם מהא דקיי"ל אין אדם חוטא ולא לו ומתיר שני תירוצים:

א. "שאני הכא דלא משמע להו לאינשי דאיכא איסורא במילתא הילכך חיישינן".

ב. שמא יאמר לגוי או לעבד שיבטל בשבילו.

הט"ז בס"ק י' כותב בשם המהרש"ל שהאיסור למי שנחבטל בשבילו הוא רק אם ידע מזה.

הרשב"א בתורת הבית שם מוכיח כי גם כשהשיעור הוא מדרבנן כגון מין במינו ויש כבר רוב אסור לבטלם בששים וז"ל הרשב"א שם: "ואפילו באיסורין ושיעורין דרבנן כגון מין במינו שנפל חד בתרי דבטיל מדאורייתא ומדרבנן לא בטיל עד דאיכא ששים וכיוצא בזה אם עבר והוסיף במזיד כדי לבטלו קנסינן ליה ואסורין דגרסינן בגיטין פרק הניזקין ורמי דרב יהודה אדר' יהודה בדרבנן כלומר משום לעיל מיניה אמרין גבי המבשל בשבת דר' יהודה כי קניס שוגג אטו מזיד מדאורייתא אבל בדרבנן לא קניס. ומשום הכי רמי מדריה לדידיה דתניא נפלו ונתפצעו אחד שוגג ואחד מזיד לא יעלו דברי ר' מ' ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון אומרים בשוגג יעלו במזיד לא יעלו והא הכא מדאורייתא חד בתרי בטיל ורבנן הוא דגזור וקא קניס ר' יהודה כלומר קניס שוגג אטו מזיד. ואנן קיימא לן כר' יוסי ור' שמעון מכל מקום כולהו מודו דאם בטל במזיד קנסינן ליה ואסור". כלומר, השיבותם של אגוזי הפרך כדבר שבמניין שלא בטל היא מדרבנן ובכל זאת רואים בגמרא כי גם במקרה זה יש קנס.

עוד מוכיח הרשב"א כי גם אם נפל כבר האיסור להיתר אסור להוסיף עליו עוד היתר כדי לבטלו: "ולא עוד אלא אפילו איסור שנפל לתוך היתר ואין בהיתר כדי לבטל את האיסור אסור להוסיף בהיתר כדי לבטל את האיסור דתנן במסכת תרומות פרק סאה תרומות סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ואחר כך נפלו שם חולין אם שוגג מותר ואם מזיד אסור וגרסינן בירושלמי ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל איסורין שריבה עליהן בשוגג מותר במזיד אסור ולא מתניתין היא בשוגג מותר במזיד אסור. מתניתין בתרומה אתא מימר לך אפילו שאר כל הדברים".

מהמשנה של "נפלו ונתפצעו" מוכיח מרן בב"י שביטול חשיבות של דבר שחכמים נתנו לו חשיבות מיוחדת כגון שינוי צורתו של הדבר שבמנין כך שתבטל חשיבותו דינו בכלל ביטול איסור לכתחילה. דין זה כתוב ברשב"א שם וברא"ש שם.

הגדרות שוגג ומזיד.

נחלקו המהרש"ל והט"ז בס"ק ט' באומר מותר דהיינו כשטעה בדין וסבר שמותר לבטל: לפי המהרש"ל הגדרת מזיד היא כשכיוון להרבות (גם אם לא ידע שאסור) ושוגג הוא כשלא כיוון להרבות.

הט"ז בס"ק ט' חולק על כך וסובר שאומר מותר שוגג הוא וראיה מהמשנה בשבת פרק כלל גדול וכן הביא ראה מתוס' בבכורות.

א"כ, לפי הט"ז הגדרת שוגג היא כשלא ידע שאסור והגדרת מזיד היא רק אם ידע שאסור. הש"ך בנקודות הכסף מסכים עם הט"ז.

החוו"ד חולק על הט"ז שהביא ראה משבת ואומר דקיי"ל בכל התורה שאומר מותר הוא שוגג חוץ מגלות שלומדים זאת מפסוקים, אלא, שכאן יש לדון אם כשקנסו רק במזיד אם יש לקנס גם באומר מותר. לדינא נראה שמסכים עם הש"ך והט"ז.

פסיקת ההלכה בשו"ע בס"ה.

"אין מבטלין איסור לכתחלה ואפילו נפל לתוך היתר שאין בו שיעור לבטלו אין מוסיפין עליו הית' כדי לבטלו עבר וביטלו או שריבה עליו אם בשוגג מותר ואם במזיד אסור למבטל עצמו אם הוא שלו וכן למי שנתבטל בשבילו (ואסורים למכרו גם כן לישראל אחר שלא יתנו ממנו קטל) (ארוך כלל כ"ד) ולשאר כל אדם מותר".

מכירת האיסור כשביטלו בידים.

על דברי הרמ"א שאסור למכור לישראל אחר כותב הש"ך בס"ק י"ב שזהו דווקא אילו היה מוכר לישראל יותר ביוקר מאשר לגוי שאם יכול למכור לשניהם באותו מחיר הרי שלא הרוויח כלום מכך שביטל שכן היה יכול למכור לגוי גם לולא הביטול.

הפר"ח בס"ק י"ד חולק לגמרי על האו"ה והרמ"א. הפר"ח מביא את הסוגיא בב"מ צ הדנה בענין שוורים שהגויים היו גונבים אותם, מסרסים אותם (כדי להשביחם לעבודה) ומחזירים אותם לישראל: "דשלחו ליה לאבוה דשמואל הלין תורי דגנבין ארמאי ומגנחין יתהון מהו שלח להו הערמה אתעביד בהו אערימו עליהו ויזדבנון אמר רב פפא בני מערבא סברי לה כרבי חידקא דאמר בני נח מצווין על הסירוס וקא עברי משום ולפני עור לא תתן מכשול סבר רבא למימר ימכרו לשחיטה אמר ליה אביי דיין שקנסת עליהם מכירה".

על כך אומר רש"י שם: "דיין שקנסת עליהן מכירה" – ללא טרח כולי האי אלא קיחוסו, והא לא תתקיים מתקנתו". מכאן למד הפר"ח שכאשר קונסים אדם על כך שנעשה איסור ברכושו זה רק באופן שלא יוכל ליהנות מהאיסור באופן שבו הוא תכנן לעשות זאת כבמקרה של השוורים שקנסו אותם רק שלא להשתמש בשוורים אך התירו למכרם לאחרים.

לפיכך, אומר הפר"ח שמותר למבטל איסור למכור את התערוכת לישראל אחר כיוון שלא נתקיימה מחשבתו להתירה לעצמו. הפמ"ג בשפתי דעת י"ב (שעל פי דבריו הסברתי את כל מחלוקת האחרונים כאן) מביא שמדברי רש"י בב"מ הנ"ל יש סיעתא לדברי הפר"ח.

לעומת הפר"ח, סוברים הכר"י בס"ק ז' והגר"א בביאורו שכאן אסור למבטל למכור לישראל אחר כלל משום שסיבת הקולא בנידון השוורים היא ששם היה יכול ליהנות באותו אופן (מכירה) גם לפני שנעשה האיסור ולכן מספיק לקנסו כעת שלא יוכל ליהנות באופן שרצה, אולם, בני"ד הרי לא היה יכול למכור את האיסור לישראל אחר לפני שביטלו ולכן אין להתיר לו עכשיו למכור.

כלומר, שם על אף ההיתר למכור הוא מפסיד מהקנס ואילו כאן אם נתיר לו למכור לישראל אחר נמצא נהנה יותר ממה שהיה יכול ליהנות לולא הביטול ונמצא מרוויח מהביטול. לכן מסכים הכר"י עם הש"ך שאם אינו יכול למכור לגוי באותו מחיר אסור לו עכשיו למכור לישראל אחר.

ביטול איסור לכתחילה באיסור דרבנן.

הגמרא בביצה ד: אומרת: "אמר רב מתנה עצים שנשרו מן הדקל לתוך התנור ביום טוב מרבה עליהם עצים מוכנים ומסיקן והא קא מהפך באיסורא כיון דרובא דהיתרא נינהו כי קא מהפך בהיתרא קא מהפך והא קא מבטל איסורא לכתחילה ותנן אין מבטלין איסור לכתחילה הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן מבטלין ולרב אשי דאמר כל דבר שיש לו מתירין אפילו בדרבנן לא בטיל מאי איכא למימר הני מילי היכא דאיתיה לאיסורא בעיניה הכא מקלא קלי איסורא".

שואלים שם התוספות בד"ה "ותנן": "ואם תאמר לעיל (ג:) גבי עגול דהוי תרומה דרבנן יוסיף עליו ויבטל" ומיישבים: "וי"ל דהא דאמר בדרבנן מבטלין היינו בדבר שעיקרו מדרבנן כגון מוקצה דעיקרו אינו אלא מדרבנן אבל בדבר שעיקרו מדאורייתא כגון תרומה דאיכא שום דבר דאורייתא כגון דגן תירוש ויצהר אפילו במקום שאינו אלא מדרבנן כגון בשאר פירות אין מבטלין וכן משמע פ' גיד הנשה (חולין צח.) גבי ההיא פלגא דזיתא דתרבא דנפל בדקולא סר מר בר רב אשי לשערינהו בתלתין פלגי דזיתא א"ל אבוה אל תזלזל בשיעורי כו' ואין מבטלין ואמאי לא הוסיף עליהן עד [ששים] כדי לבטל אותם אלא שמע מינה כיון דעיקר איסורו דאורייתא כגון היכא דאיכא כזית הכי נמי דליכא כזית וליכא אלא איסור דרבנן אין מבטלין".

שיטת התוס' היא שההיתר לבטל איסור לכתחילה בדרבנן מוגבלת רק לדבר שעיקרו מדרבנן.

הרא"ש שם סימן ב' אומר: "אבל אם נשרו מן הדקל לתוך התנור עביר להו כרב מתנה. דאמר רב מתנה עצים שנשרו מן הדקל ביום טוב מרבה עליהן עצים מוכנים ומסיקן ואף על גב דמהפך בהו כיון דרובא היתרא נינהו הנך בטלי בהן ובהיתרא קא מהפך. ואע"ג דאין מבטלין איסור לכתחילה הני מילי איסור דאורייתא. אבל איסור דרבנן מבטלין ליה לכתחילה ואע"ג דק"ל כרב אשי דאמר כל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל ואפילו בדרבנן. והני עצים שנשרו מן הדקל ביו"ט דבר שיש לו מתירין הן. דהיום הן אסורין ולמחר מותרין. ה"מ היכא דאיתא לאיסורא בעיניה אבל הכא מיקלי קלי איסורא. והא דקאמרין נמי דמבטלין איסורא דרבנן לכתחילה היינו דוקא היכא דמיקלי קלי איסורא. אבל בעלמא אין מבטלין לכתחילה אפילו באיסורא דרבנן ואפילו אין לו מתירין."

הרא"ש סובר שההיתר מוגבל רק למקום שבו האיסור נשרף ואינו נהנה ממנו ישירות.

א"כ נחלקו התוס' והרא"ש האם כאשר הגמרא המשיכה והקשתה מצד דבר שיש לו מתירין ותירצה "שאני הכא דמיקלא קלי איסורא" זה תירוץ מקומי לדבר שיש לו מתירין, אבל, ביטול איסור שעיקרו מדרבנן מותר לכתחילה בכל מקרה, שכן עולה מדברי התוס' או שלאחר שהגמרא תירצה כך זו מסקנת הגמרא גם לגבי הנחונים הקודמים ולכן כל ההיתר לבטל איסור לכתחילה הוא מוגבל רק למציאות שבה מיקלא קלי איסורא שכן אומר הרא"ש.

הר"ן בפירושו לרי"ף שם ב: ד"ה "אבל" כותב: "פי' לאו בכל איסורי דרבנן אלא בדרבנן כי האי קאמר ... ומיקלא קלי איסורא ואמסקנא סמיך". משמע שסובר כרא"ש.

יש לציין שגם המתירים לא התירו לערב בידים את האיסור וההיתר, אלא, שכאשר נפל איסור מדרבנן לתוך היתר ואין ששים התירו להוסיף על ההיתר כדי שיהיו ששים. הגר"א בביאורו לשו"ע דייק זאת מכך שרב מתנה דבר על עצים שנפלו לתוך התנור משמע שיש בו כבר עצים. ראשונים נוספים סוברים כדעת הרא"ש והר"ן והם: בעל איסור והיתר הארוך כלל כ"ד דין י' שכתב בדבריהם. הגהות מרדכי שם שכתב שבביצה פירש שגם בדרבנן אסור לבטל איסור לכתחילה. בעל תרומת הדשן הכותב בסימן נד: "אמנם נראה דלא נפ"מ לדידן בהך פיסקא דאנן לא נהגינן לבטל שום איסור, אפי' דרבנן לכתחילה, והכי כתב אשירי פ"ק דביצה, דאין מרבין על האיסור לכתחילה, אלא דוקא גבי עצים שנשרו מן הדקל ביו"ט, משום דמיקלי קלי איסורא". הב"י והד"מ מביאים ראשונים אלו. (הד"מ מציין גם להגהת שערי דורא שכנראה כתבה בעל תרומת הדשן עצמו).

במחלוקת זו נחלקו גם הרשב"א והרא"ה.

בתורת הבית הארוך (בית ד' שער ג') כותב הרשב"א כדברי התוס' לעיל: "ומיהו באיסורין שעיקרן מדרבנן כגבינה של עו"ג וכיוצא בה אם נפלה לפחות מששים מרבה עליה לכתחילה ומבטלה דגרסין בפרק קמא דביצה עצים שנשרו מן הדקל לתוך התנור ביו"ט מרבה עליהן עצים מוכנין ומסיקן ואקשינן והא קא מבטל איסור לכתחילה ותנן אין מבטלין איסור לכתחילה. ופרקינן הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן מבטלין ודוקא בשנפל איסור לתוך היתר ואין בהיתר כדי לבטלו כההיא דעצים שנפלו לתוך התנור אבל ליטול איסור דרבנן ולערב בהיתר מרובה כדי לבטלן לא. ואפילו להוסיף על ההיתר ולבטלו לא אמרו אלא באיסורין שעיקרן מדבריהן בלבד וכמו שאמרנו אבל באיסורין שעיקרן מדאורייתא ונתערבו בהיתר שיש בו כדי לבטלו מדאורייתא שיעיקרן מדאורייתא ונתערבו בהיתר שיש בו כדי לבטלו מדאורייתא אלא שאסורו חכמים עד שיהא בו ששים או מאה או מאתים או שאין לו ביטול מדברים כל אחד ואחד לפי מה הוא אסור אם עבר והוסיף או שביטל חשיבותו של איסור בידים כדי שיתבטל בתוך ההיתר שנתערב בו אם עבר ועשה כן במזיד אסור וכדאמרן".

כך הוא כותב גם בתורת הבית הקצר: "איסור של דבריהם שיש לו עיקר בתורה כגבינות של עכו"ם שאסרו משום תערובות חלב טמא ובשומנו של גיד שאסרו משום גיד אין מערבין בתוך היתר בידים כדי לבטל. עבר וערבו בהיתר כדי לבטלו במזיד אסור. בשוגג מותר. נפל מעצמו להיתר אעפ"י שאין בהיתר כדי להכשירו למה הדבר דומה לעצים שנשרו מן הדקל בתוך התנור ביו"ט שמותר להרבות עליהם עצים מוכנים ולהסיקן".

על כך חולק הרא"ה בבדק הבית שם ואומר כסברת הרא"ש לעיל: "בדיני ביטול האיסורין. כתב המחבר באיסורין דרבנן כגבינות של נכרים וכיוצא בה אם נפלה לפחות מששים מרבה עליה לכתחילה ומבטלה דגרסין בפ"ק דביצה עצים שנשרו מן הדקל לתנור ביו"ט מרבה עליהן עצים מוכנין ומסיקן ואקשינן והא מבטל איסורין לכתחילה ופרקינן הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן מבטלין ואינו נכון דשאני התם דמיקלא קלי איסורא וכדאמר נמי התם ולא אשכחן בשום דוכתא לבטל שום איסור לא איסור תורה ולא דרבנן ואפילו אין להם עיקר בשל תורה וכיון דלא אשכחן לה הדרין לכללא דקיימא לן אין מבטלין איסור לכתחילה".

במשמרת הבית עונה לו הרשב"א: "ומה שדחה ואמר דהתם אסיקנא משום דמיקלא קלי איסורא טעה טעות גמורה דהתם מעיקרא אקשו מדאמרין דאין מבטלין איסור לכתחילה ועלה פריקן ה"מ בדאורייתא אבל בדרבנן מבטלין וההיא קושיא איפריקא אלא דהדר אקשו עלה קושיא אחרינא ולרב אשי דאמר כל דבר שיש לו מחירין אפילו באלף לא בטיל מאי איכא למימר כלומר נהי דמשום אין מבטלין איסור לכתחילה ליכא משום דרב אשי מיהא איכא ופריק אפילו מדרב אשי ליכא דשאני הכא דמקלא קלי איסורא. וזה דבר פשוט ואין מקשה בלא השגחה על גדולי ישראל כדלא גמרי שמעתא".

הטור והב"י הביאו את דברי הרשב"א ודנו בדבריו. האחרונים (ע' למשל בפרישה ודרישה, בארוך מש"ך ובפר"ח ס"ק י"ז) מאריכים בביאור הדברים.

כשיטת המתירים סובר גם הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פרק טו הלכה כו - כז: "אבל באיסור של דבריהם מבטלין האיסור לכתחילה. כיצד חלב שנפל לקדרה שיש בה בשר עוף ונתן טעם בקדרה מרבה עליו בשר עוף אחר עד שיבטל הטעם וכן כל כיוצא בזה". ובהגהות מיימוניות שם אות כ' כתב: "וכן הורה רבינו שמחה על מי חלב שנפלו לתוך תבשיל של בשר וצוה להוסיף מים עד כדי שיתבטל המי חלב בס' דמי חלב דרבנן וצ"ע בתוס' דפר"י התם גבי קדרות בפסח ישברו דהא דמבטלין איסורא דרבנן לכתחילה בדבר שאין לו שורש מן התורה כגון מוקצה וכן כתב ראב"ה".

בהגהות מרדכי על חולין תשנ"ג דייק מלשון הרמב"ם שנקט בשר עוף בחלב ולא נקט חצי שיעור שאף הרמב"ם סובר כתוס' שההיתר הוא רק בדבר שאין לו עיקר מן התורה.

הב"י אומר על כך שגם אם נקבל את גישת ההגמ"ר שהרמב"ם סובר עקרונית כגישת התוס' - ודאי שאינו סובר ממש כמותם שהרי הדוגמא שהביא הרמב"ם של בשר עוף בחלב אינה נכונה לפי התוס' שכן יש לזה עיקר מן התורה כמו בבשר בהמה בחלב כמו שתירומת פירות לפי התוס' יש לה עיקר מן התורה כיוון שתירומת דגן תירוש ויצהר דאורייתא.

לענ"ד מדברי הגמ"י הנ"ל מתבאר דלא כהגמ"ר וגם הש"ך בספרו הארוך כ' שהרמב"ם חולק על תוס' מדהביא בשר עוף בחלב ומה דלא הביא חצי שיעור משום דקיי"ל דאסור מן התורה.

מקור נוסף להיתר ביטול איסור דרבנן לכתחילה ובו מדובר על ביטול ממש ולא רק על הוספת היתר להיתר קיים נמצא במס' בכורות כז. : "אמר שמואל תרומת חוצה לארץ בטילה ברוב רבה מבטלה ברוב ואוכל לה בימי טומאתו".

נחלקו שם רש"י ותוס' אם ההיתר לבטל הוא רק לכהן בימי טומאתו או שמותר גם לבטל ולהאכיל לזר:

רש"י בד"ה "בטילה כרוב" – לאוכלה לזר ולא נענין אחד ומאה ולאחר שערבבה כרוב חולין יכול לאכול זר או כהן בימי טומאה לאחר שניטלה.

על כך חולקים התוספות שם בד"ה "תרומת חוצה לארץ בטלה ברוב" ואומרים: "להתירה לכהן טמא קאמר כדקאמר רבה מבטל לה ברוב (ואפילו) בימי טומאתו ולא כמו שפירש הקונטרס לאוכלה זר ולא בעיא אחד ומאה דבהדיא מוכח במנחות בפרק רבי ישמעאל (דף סז.) דאסורות לזר גבי חלת עובד כוכבים בארץ ותרומתו בחוצה לארץ מודיעין אותו שהוא פטור חלתו נאכלת לזרים ותרומתו אינה מדמעת דדייק התם הא דישראל מדמעת משמע דאינה עולה לאכול לזרים אלא באחד ומאה".

הרשב"א בתורת הבית הארוך שם מביא דעה שלמדה מכאן להיתר לבטל לכתחילה איסור דרבנן באיסורים שהם רק משום גזירה ואין להם עיקר מן התורה.

וזו לשון הרשב"א שם: "ויש מי שאומרים דאיסורין דרבנן שאין להן עיקר בדאורייתא כבישולי נכרים וגבינה של נכרים שאין להן עיקר אלא משום גזירה בלבד ותרומת חוצה לארץ וחלת חוצה לארץ מערבין אותן לכתחילה בידים בתוך רוב של היתר ואוכלין אותו ויש לו קצת על מה שיסמוך מדאמרין בבכורות בריש פרק עד כמה אמר שמואל תרומת חו"ל מבטלה ברוב כלומר ואפילו לאכלה זר רבה מבטלה ואכיל לה בימי טומאתו רב הונא בריה דרב יהושע כי מיתרמי ליה חמרא דתרומה רמי תרתי נטלי דחולין וחדא דתרומה מכאן ואילך רמי חדא ושקיל חדא. אלמא תרומת חו"ל מבטלין אותה לכתחילה ומערבין אותה בידים ברוב ואוכלה. וכן כתב הרמב"ם ז"ל".

אולם, הוא מביא גם את שיטת הרמב"ן (בהלכות חלה ומופיע גם בחידושי הרמב"ן על יבמות לפחות בחלק מהמהדורות) שההיתר מוגבל רק לתרומת וחלת חו"ל שבהם הקלו יותר אבל לא לשאר גזירות דרבנן.

הרשב"א מביא גם את שיטת הר"ש בחלה הסובר כשיטת התוס' הנ"ל שגם ההיתר בתרומה ובחלה הוא רק לכהן טמא בימי טומאתו ולא לחאכילם לזרים. לשיטה זו, ודאי שא"א ללמוד מכאן על איסורים דרבנן אחרים.

הרשב"א מסיים שיש לחוש לדברי האוסרים. בתורת הבית הקצר מסכם הרשב"א דבריו בארוך.

הרא"ה בבדק הבית שם דחה את כל דברי הרשב"א הנ"ל ובענין תרומת חו"ל וחלת חו"ל כותב שזה היתר מיוחד "וטעמא דמלתא לפי שאין אסורה שוה שיש מקום שנוהגת ויש מקום שאינה נוהגת לפיכך התירו בה בלבד לבטלה לכתחילה ואפילו לזרים ולא בשאר איסורין כלל".

גם הר"ן בפ"י לר"ף שם הביא מבכורות וכ' שזו קולא מיוחדת בתרומת חו"ל ולא בשאר אסורים.

בשור"ע בסעיף ו' פוסק מרן כדעת התוס', הרמב"ם והרשב"א המתירים להוסיף היתר כדי לבטל איסור דרבנן: "איסור של דבריהם, אין מערבין אותו בידים כדי לבטלו. ואם עשה כן, במזיד, אסור. אבל אם נפל מעצמו, ואין בהיתר כדי לבטלו, מרבה עליו ומבטל על כך הולק הרמ"א שם וכותב שנהגו כדעת הרא"ש, הרא"ה ושאר הפוסקים להחמיר בזה: "הנה: וי"א דאין לבטל איסור דרבנן או להוסיף עליו, כמו באיסור דאורייתא. וכן נוהגין, ואין לשנות. (טור בשם הרא"ש וכת"ה סימן נ"ד ובהגהת ש"ד ורא"ה ככ"ה ור"ן ומרדכי ואגודה פ"ק דכילה)".

הט"ז בס"ק י"ב מביא את מחלוקת הראשונים הנ"ל. הט"ז שם מביא גם את דברי המהרש"ל החולק על הרמ"א ומסכים עם פסק מרן להתיר להוסיף על ההיתר כדי לבטל איסור דרבנן.

המהרש"ל אומר שרוב המחברים סוברים כפסק מרן. הש"ך בספרו הארוך כותב על כך: "ובודאי אישתמיטתיה דברי הרא"ה ומתיר"ם ומרדכי והר"ן דלעיל שאילו ראה אותם לא היה כותב: 'ולא שום מחבר' (כיו"ב כ' הא"ר באו"ח ס"ס תרע"ז). הש"ך שם מיישב גם את פשט הסוגיא לפי הראשונים שכמותם פסק הרמ"א ואומר שלשיטתם היה פשוט לגמרא שהסיבה שמותר לבטל איסורים אלו היא משום דמיקלא קלי איסורא, אלא, שהגמרא לא ידעה שזו סיבה לבטל אפילו בדבר שיש לו מתירין. למעשה פוסק הש"ך בס"ק י"ז: "ואין להאריך כאן לפי שנ"ל עיקר לדינא דאפי' איסורים של דבריהם שאין להם עיקר כלל בתורה אין לבטלו או להוסיף עליו וכדעת הרב".

הפר"ח בס"ק י"ז מסכים עם פסק מרן וכתב: "ולענין דינא אין לנו אלא פסק המחבר שסתם וכתב... היינו כל מיני איסורין של דבריהם בין אותו שיש לו עיקר מן התורה ובין אותו שאין לו עיקר מן התורה כלל".

הפרי תאר בס"ק י"א הסכים עם הפר"ח שמרן פסק כהבנתו ברמב"ם כפי שכתב בכ"מ שגם איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה מותר לבטל לכתחילה ודלא כתוס'. הוא כותב שכך גם דעת הרשב"א. הוא מביא מכך שהגמרא בביצה אומרת על האיסור לבטל "ה"מ באיסור דאורייתא אבל דרבנן... משמע ודאי שהאיסור הוא רק בדאורייתא.

הקשו האחרונים על פסק מרן הלא באו"ח סימן תרע"ז סעיף ד' בהלכות חנוכה הוא כותב: "הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשיעור הדלקה עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצותו ואם נתערב בשמן אחר ואין ששים לבטלו יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו". משמע שאסור להוסיף כדי לבטל שמן שהוקצה לנר חנוכה אע"פ שהוא אסור דרבנן. דבריו שם הם ע"פ מהר"ם מרוטנבורג שסובר לכאורה כשיטת הראשונים האוסרים זאת. המהר"ם מסביר שאין זה "מיקלא קלי איסורא" כיוון שההנאה מהנר היא בשעת שריפתו ולא כבתור שההנאה לאחר השריפה.

הש"ך כאן בס"ק י"ט אומר: "ושמא יש לחלק דהתם כיון דהוקצה למצותו חמיר טפי ודוחק". המגן אברהם שם אומר: "ואפשר דהכא חמיר טפי כיון דהוי דבר שיש לו מתירין דמדינא מותר לשהותו לשנה הבאה והוי דומיא דחמץ". על תרוץ זה הקשו רעק"א והבה"ט: א"כ לא יתבטל בכלל? וע' ישוב לזה בתשובות רעק"א מהדורה קמא סימן לח ד"ה והא דלא" (פתחי תשובה ז). החו"ד אומר כי באיסורי הנאה כבנר חנוכה יש להחמיר שלא לבטל כי עצם הביטול הוא הנאה מהאיסור ומה שהתיר מרן כאן זה רק באסורי אכילה. וע' בדרכי תשובה אות ע"ד מה שהביא מהשרי חמד שהביא לכך מקור מהתשב"ץ נגד השו"ע הרב שלא קבל זאת. הט"ז (כאן בס"ק י"ב ושם בס"ק י') אומר כי פסקי מרן סותרים זה לזה והוא מכריע להיתר כנ"ל. כיו"ב כותבים גם הפר"ח בס"ק י"ט והפרי תאר בסק"א הכותב ש"כאן עמד הרב על עקרון של דברים וסלקא הלכתא למישרי התם... וכן הכריע הגר"ע יוסף שליט"א ביבי"א ח"ד סי' נ"ב. המשנ"ב שם בס"ק כ' אומר: "ועיין ביו"ד סימן צ"ט ס"ו דיש מתירין בכל איסור דרבנן להוסיף עליו אם נתערב ולכן כתב כאן יש מי שאומר". משמע שהבין שאין סתירה בפסקי מרן אלא שבאו"ח הביא הדעה החולקת.

ב"הליכות שלמה" להגרשז"א זצ"ל כתבו סברא להחמיר יותר בביטול נ"ח משום סברת הר"ן שמשום נס שנעשה במנורה תקנוה עשאוה כמנורה וכהקדש שביטולו חמור יותר משאר אסורים.